



هفتمین همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران

فلسفه تعلیم و تربیت و قلمرو علوم اجتماعی و انسانی

دانشگاه شیراز

۳۰ و ۳۱ اردیبهشت ۱۳۹۵



تبیین نقش و جایگاه زیبایی‌شناسی و هنر در تعلیم و تربیت اسلامی

دکتر فاطمه زیباکلام^۱، نجمه احمدآبادی آرانی^۲، آزاد محمدی^۳

چکیده

هدف مقاله حاضر، تبیین نقش و جایگاه زیبایی‌شناسی و هنر در تعلیم و تربیت اسلامی است تا بتواند سهمی در افزایش دانش‌های بنیادین در این حوزه معرفتی داشته باشد. روش پژوهش از نوع بنیادی-کاربردی و روش مطالعه توصیفی - تحلیلی از نوع (اسنادی) است. نتایج بیانگر آن است در ارتباط میان نمادهای هنری و تربیت اسلامی می‌توان هنرهای گرافیک، موسیقی و تئاتر را اشاره نمود که در این راستا، گرافیک می‌تواند ارزشهای اخلاقی و دینی را ترسیم کند و در تربیت اسلامی دانش‌آموزان مؤثر واقع گردد. همچنین موسیقی در شکل‌های تلفیقی بصورت شعر و نثر و یا به شکل زمینه‌ای برای فیلم‌های آموزشی و تاریخی، می‌تواند مفاهیم اسلامی را به دانش‌آموزان ارائه دهد و در گفتگوهای مطرح شده در صحنه‌های تئاتر، تعارضی را در بازیگران نقش‌ها ایجاد می‌کند که به یادگیری فعل اخلاقی کمک مینماید.

کلید واژه: هنر، زیبایی‌شناسی، تربیت اسلامی، ارزشهای اخلاقی و دینی

۱ دانشیار گروه میانی فلسفی - اجتماعی آموزش و پرورش دانشگاه تهران f.ziba.m@gmail.com
۲ دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه پیام نور تهران - najmeh.ahmadabadi@gmail.com - نویسنده مسؤل - ۰۹۱۳۴۶۱۱۶۴۷
۳ دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه تهران - azadmohammadi.ph@gmail.com



مقدمه

یکی از چالش‌هایی که تربیت اسلامی با آن روبروست چگونگی ارائه مفاهیم و اندیشه‌های اسلامی است به گونه‌ای که بتواند مخاطب بیشتری جذب کرده و بتواند در رشد و تکامل متریبان موثر باشد. اثربخشی ناکافی آموزش‌های مستقیم در تربیت اسلامی باعث شده است تا متخصصان و برنامه‌ریزان درسی در پی روش‌های غیرمستقیم و بهره‌گیری از سایر رشته‌ها به منظور ارائه مفاهیم و الگوهای اسلامی باشند. صاحب‌نظران تربیتی معتقدند؛ تعقیب قلمرو نمادهای هنری ناظر به ابعاد هنری و ساختار محتوایی می‌تواند مثمر ثمر باشد (آیزنر، ۲۰۰۵) هنر و نمادهای آن همچنین می‌تواند به عنوان ابزاری مفید در رشد و تعالی متریبان باشد. بنابراین کاربرد هنر و زیباگرایی در تعلیم و تربیت اسلامی چگونه می‌تواند مؤثر واقع شود مسئله پژوهش حاضر است که مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

سوالات پژوهش

نقش تربیتی هنر چیست و دارای چه ابعاد و مؤلفه‌هایی است؟

جایگاه هنر از منظر تعلیم و تربیت اسلامی چگونه است؟

روش پژوهش

این پژوهش از نوع بنیادی- کاربردی و روش مطالعه توصیفی- تحلیلی (اسنادی) است. در روش تحلیلی، اطلاعاتی که از طریق بررسی اسناد، مدارک و کتابها به دست می‌آید، به گونه‌ای سامان داده می‌شود که بتوان به پرسشهای پژوهشی پاسخ داد (سرمد و همکاران، ۱۳۷۶) برای پاسخگویی به سؤالات اصلی پژوهش؛ داده‌های مورد نیاز به روش اسنادی و با بهره‌گیری از منابع دست اول و منابع دست دوم (آثار مکتوب و مقالات مربوط درباره موضوع تحقیق) مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

یافته‌های پژوهش

نقش تربیتی هنر چیست و دارای چه ابعاد و مؤلفه‌هایی است؟

تعریف و تبیین مفاهیم مختلف حوزه‌های دانش و معرفت بشری، دیدگاه و چهارچوب نظری روشنی را نسبت به معنا، ماهیت، ابعاد و کارکردهای مختلف آنها فراهم می‌سازد. همچنین، این امر رهنمودهای مشخصی را برای انجام فعالیت‌ها و اقدامات در هر حوزه معرفتی ارائه می‌دهد. در این زمینه، می‌توان گفت که به دلیل نامشخص



بودن و مغفول ماندن جایگاه و اهمیت هنر در نظام آموزش و پرورش، تلاشهای نظری اندکی در مورد تعریف و تبیین مفهوم هنری انجام گرفته است. به عبارت دقیق تر، تربیت هنری به گونه ای محدود، صرفاً به معنای نقاشی و یا شاید کاردستی تعریف شده است. این امر، حداقل، دارای این پیامد منفی بوده است که بخش قابل توجهی از تئوری پردازی در برنامه درسی، هنر را نادیده گرفته و صرفاً نویسندگان خاصی مانند آیزنر و راس بدان پرداخته اند. بارو و میلبورن مفهوم تربیت هنری را به هنرهای بدیع و خلاق ربط می دهند. احتمالاً این مطلب درستی است که بگوییم هنرها در اشاره به هنرهای آزاد(فلسفه، تاریخ، زبان انگلیسی و...) بکار رفته که در تقابل با علوم محض قرار می گیرند. حال آنکه تربیت هنری محدود به هنرهای خلاق است(مهرمحمدی و امینی، ۱۳۸۰)

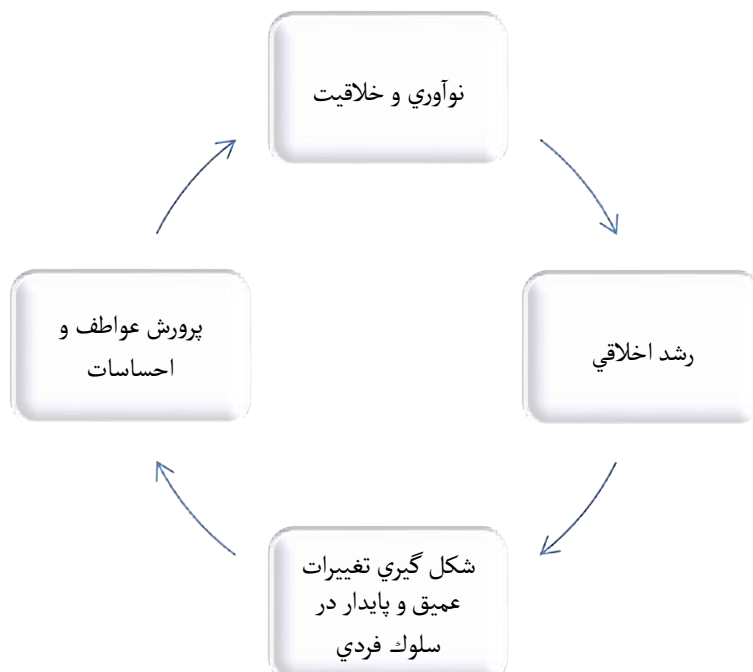
جروم جی هاوس من، تربیت هنری را ناظر بر آموزش حواس مختلف، گسترش تجارب حسی و لمسی، رشد حساسیت و برخورد عمیق با جلوه های بصری هنری و نیز نقادی پدیده های هنری می داند. در واقع، از نظر وی " تربیت هنری شامل آموزش اساسی حواس و رشد آگاهی متعالی تجارب بصری، آفرینش و فهم اشکال نمادین بصری و نیز رشد رویکرد آگاهانه نسبت به تصورات بصری در نقاشی، مجسمه سازی، هنرهای تزئینی و آموزشی و کاربرد و اعمال قضاوت نقادانه تجارب بصری می باشد(هاوس من، ۱۹۷۱)

گارتسون میان مفهوم تربیت هنری و رشد توجه و حساسیت دانش آموزان نسبت به جلوه های زیبایی شناختی پدیده های مختلف ارتباط برقرار کرده و آن را فرایندی ناظر بر افزایش و رشد تیزبینی و حساسیت فرد نسبت به زیبایی شناسی می داند.

از نظر چاپمن(۱۹۷۱) امروزه با توجه به مقتضیات تمدن جدید، تربیت هنری و زیبایی شناسی به عنوان یکی از کارکردهای مهم نظام آموزشی مطرح می باشد. چرا که دانش آموزان از این طریق چگونه دیدن، شنیدن، حرکت کردن، برقراری ارتباط و احساس کردن را یاد می گیرند. از این رو ضروری است که نظامهای آموزشی ایجاد و رشد مهارتها و قابلیت های مذکور را تسهیل نمایند. اما یکی از تعاریف جامع تربیت هنری، تعریف تحلیلی است که بنت رایمر از این مفهوم ارائه کرده است. وی تربیت هنری را به عنوان رشد و آگاهی و حساسیت نسبت به ویژگی های زیبایی شناختی اشیاء و پدیده ها تعریف می کند(رایمر، ۱۹۷۲)

بنابراین، بسیاری از صاحب نظران به جنبه ی تربیتی هنر معتقدند. به نظر آنها، هنر می تواند بهترین نمایش دهنده ی درون انسان باشد و نقش اساسی در رشد عاطفی و روانی او ایفا کند. اصولاً آموزش هنر و تربیت هنری در بروز نوآوری و خلاقیت، رشد اخلاقی، پرورش عواطف و احساسات، شکل گیری تغییرات عمیق و پایدار در سلوک فردی، رشد مهارتی، نظم، دقت و... تأثیری شگرف دارد. هنر اساس تربیت است. هنر عقل و احساس ما را متحد، تخیل را تحریک و محیط ما را دگرگون می کند. سالها پس از آنکه دستاوردهای مادی فراموش شود، هنر به منزله نماد نگرشهای معنوی باقی می ماند. هنر از هر نظر شاهدی است بر جستجوی بشر

برای بدست آوردن جاودانگی (مایر، ترجمه فیاض، ۱۳۷۴)



نمودار شماره یک: کارکردهای تربیتی هنر و زیبایی شناسی

بررسی سوال دوم

جایگاه هنر از منظر تعلیم و تربیت اسلامی چگونه است؟

مفهوم تربیت اسلامی با اندیشه ورزی که یکی از شاخص های تربیت اسلامی است ملازم است دارد. در صورتی که این امر منجر به رشد و تحول در وی شود، مفهوم تربیت اسلامی امری آگاهانه خواهد بود. اما در صورتی که تربیت اسلامی در مقام عمل، فاقد خصیصه اندیشه ورزی باشد و تنها به انتقال عقاید و آداب دینی بپردازد بیشتر عنوان تلقین در مورد آن صادق خواهد بود، زیرا تربیت دینی و عقلانیت با هم ملازم بیشتری دارند (باقری، ۱۳۸۴). زبان و هنر می توانند ابزاری باشند که به خرد ورزی در مورد عقاید دینی کمک نمایند و در واقع محملی برای تفکر باشند (صابری و سعیدی رضوانی، ۱۳۹۱).

با توجه به آنچه بحث شد، ارتباط میان نمادهای هنری و تربیت اسلامی را می توان در موارد ذیل مورد بررسی قرار داد.



۱- گرافیک

واژه گرافیک از مصدر یونانی به معنای خویشتن می آید و ریشه آن در اصل به معنای خروشیدن است. این هنر یک زبان بصری است که برای ایجاد ارتباطی دیداری، جهت انتقال پیامی خاص از نشانه های بصری بهره می برد و از لحاظ رده بندی هنرها، هنر گرافیک را شاخه ای از نشانه های بصری بهره می برد و از لحاظ رده بندی هنرها، هنر گرافیک را شاخه ای از هنرهای تجسمی پلاستیک می دانند. لذا این هنر با طراحی و نقاشی، خوشنویسی در ارتباط است. گرافیستهای ایرانی بعد از انقلاب با گزینش دو سبک جهانی، یعنی واقع گرایی اجتماعی و سمبولیسم (رمزگرایی) به بیان افکار خود پرداختند (اعظم زاده، ۱۳۸۶) در تاریخ بعد از انقلاب، بویژه هشت سال دفاع مقدس، در هنر گرافیک ایرانی نمادهایی از قبیل سربند (روبان سبز رنگ)، درخت سرو (نماد ایستادگی و مقاومت)، هاله نور (ارتباط معنوی)، گل لاله (نماد شهادت) طرح کبوتر (رمز رهایی و آزادی بسوی شهادت) و گاه تلفیق موارد یاد شده با هنرهایی نظیر کاشی کاری و نقوش اسلامی دیده می شود. حتی استفاده از رنگ های مختلف در هنر گرافیک به عنوان نماد، بیانگر فرهنگ دینی و اخلاقی می تواند تلقی شود؛ مثلاً رنگ سبز نشانه صلح و دوستی و رنگ قرمز نشانه شهادت و دفاع مقدس است.

در سند برنامه درسی قرآن و تعلیمات دینی چنین آمده است: دانش آموز جنبه هایی از هنر مورد علاقه خود را در انجام فعالیتها بکار می بندد و زیباترین لحظه ها و پدیده ها را به کمک هنر ثبت می کند (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۵، ص ۶۴) بر این اساس می توان گفت گرافیک می تواند ارزشهای اخلاقی و دینی را ترسیم کند و در تربیت اسلامی دانش آموزان موثر واقع گردد.

۲- موسیقی

موسیقی یکی از حوزه های هنری است که دارای عناصری همچون صوت، ریتم، ملودی، هارمونی، طنین و فرم است (ویژه، ۱۳۸۰)

شدت و ضعف هر کدام از این عناصر و چگونگی قرار گرفتن آنها در کنار یکدیگر منجر به فرم خاصی می شود که نتیجه اش اشکال بازنمایی خاصی در ذهن فرد است که هر قطعه موسیقی را با نمادهای خاصی می شناسند. موسیقی از انتزاعی ترین اشکال هنری است و به مقتضای دوری از بیان اشکار، رمزها و نشانه های آسمانی در آن بخوبی تبلور یافته اند. مثلاً موسیقی سنتی و کلاسیک ایران نماد معنویت و عرفان است که با آهنگ پیوند خورده است.

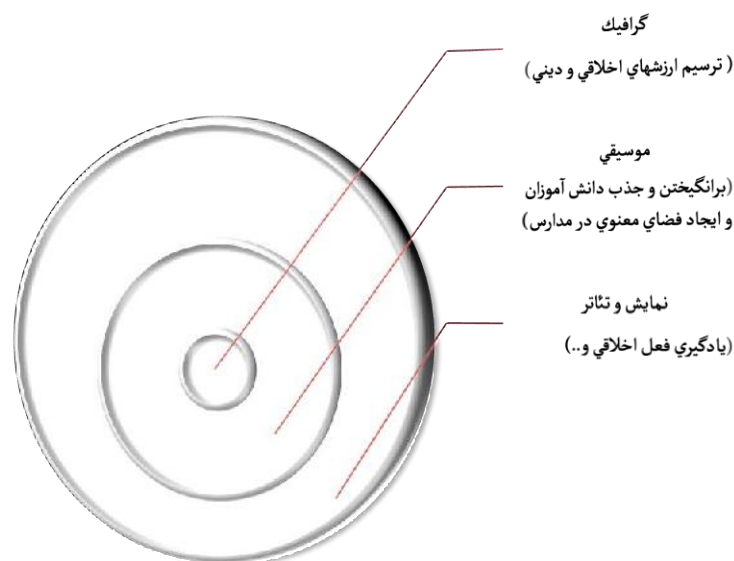
این هنر در شکل های تلفیقی بصورت شعر و نثر و یا به شکل زمینه ای برای فیلم های آموزشی و تاریخی می تواند مفاهیم اسلامی را به دانش آموزان ارائه دهد. پخش صدای اذان در مدارس و محیط های آموزشی می تواند



فضای معنوی را القاء کرده و ترویج نماید. خواندن قرآن با صوت و آهنگ زیبا در کلاسهای درس در جذب دانش آموزان، موثر است. چنانچه در جمهوری اسلامی، ساخت آهنگ های فاخری در فیلم های امام علی(ع)، تنهاترین سردار و مختار نامه توانست در اثر گذاری تربیتی این مجموعه های وزین مؤثر باشد.

۳- نمایش و تئاتر

بیان افکار و اندیشه های اسلامی در قالب تولیدات هنری از جمله شیوه های آموزش غیر مستقیم است که می تواند بر جذابیت معنا و آموزه های اسلامی بیفزاید. یکی از رشته های هنری که نمادهای مختلف در آن می تواند جمع شود هنر نمایش و تئاتر است. نمایش پدیده ای است که در هر مکانی قابل اجراست؛ در خیابان، میدان، فضای باز، بدون نیاز به دکور و صحنه، در حالی که تئاتر به طراحی و معماری پرشکوه و جایگاه ویژه با عوامل دیداری، شنیداری، دکور، صحنه، نورپردازی و متن از قبل نوشته شده نیازمند است (راهگانی، ۱۳۸۷). در این رشته هنری، بسیاری از هنرهای دیگر می تواند جمع شود، از جمله موسیقی و گرافیک. یک موسیقی آرام با دکوراسیونی که در آن طراحی و رنگ های مرتبط با فضای منوی و عرفانی استفاده می شود و محراب، مسجد و بال فرشتگان را به نمایش می گذارد، نمادی از معنویت و عشق به خداوند را ترسیم می کند. تصویر سازی دانش آموزان در تماشای صحنه های نمایش و پذیرفتن نقش های یک شخصیت در تئاتر و مشاهده آن در قالب نمادهایی مانند شجاعت و استقامت می تواند به پرورش ادراک تخیلی دانش آموزان کمک نماید. گفتگوهای مطرح شده در صحنه های نمایش و تئاتر و پذیرفتن نقش های مختلف، تعارضی را در بازیگران نقش ها ایجاد می کند که به یادگیری فعل اخلاقی کمک می نماید (صابری و سعیدی رضوانی، ۱۳۹۱).



بحث و نتیجه گیری

با عنایت به مباحث ذکر شده؛ هنر با توجه به آثار و نتایج مختلفی که از نظر زیبایی شناسی ، روانی و آموزشی دارد باید به عنوان یک ضرورت و اولویت از جایگاه شایسته در تعلیم و تربیت اسلامی برخوردار شود. بنابراین اگر بتوانیم با شیوه های هنری و خلاقانه مسائل را مطرح کنیم اجابت و پذیرش این دستورات از سوی متربی ، دلنشین تر، باور پذیرتر و پذیرفتنی تر خواهد بود. لذا پیشنهاد می گردد در زمینه ابعاد مختلف جایگاه هنر و زیبایی و نگاه اسلامی به تربیت هنری بیشتر مورد کنکاش و بررسی قرار گیرد و گامهای مؤثری در این زمینه برداشته شود.

explain the role and position of the aesthetics and art in the Islamic Education

fatemeh zibakalam ,najmeh ahmadabadi Arani , Azad mohammadi

abstract

The present article is aimed to explain the role and position of the aesthetics and art in the Islamic Education in order to have a share in increasing the basic acknowledges in this area. This research is performed by the practical- basic and descriptive- analytic (document) study method. The findings show that arts including graphic, music and theater could be mentioned among the art symbols and the Islamic pedagogy. So, graphic can portray religious and moral values and be effective in the students' Islamic pedagogy. In addition, music can propose the students the Islamic



concepts in the consolidated forms such as poem and prose or field ones for the historical and instructional videos. It causes a contrast in the role players in the theater dialogues so it can be useful in the moral act learning.

Keyword: art, aesthetics, Islamic, pedagogy, religious and moral values

منابع

- اعظم زاده، محمد (۱۳۸۶) نقش هنر گرافیک در ترویج و تقویت فرهنگ ایثار و شهادت ، مجموعه مقالات همایش آسیب شناسی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، انتشارات دانشگاه مازندران
- باقری، خسرو (۱۳۸۴) نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، ج ۲، تهران: انتشارات مدرسه
- راهگانی، روح انگیز (۱۳۸۸) تاریخ نمایش و تئاتر و اسطوره در عهد باستان ، چ ۱، تهران: نشر قطره
- سرمد، زهره؛ عباس بازرگان و الهه حجازی (۱۳۷۶). روشهای تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگاه.
- صابری رضا، سعیدی رضوانی محمود (۱۳۹۱) کاربرد زیباگرایی و هنر در تربیت دینی، مجله تربیت اسلامی، سال ۷، شماره ۱۵
- مایر فردریک (۱۳۷۴) تاریخ اندیشه های تربیتی، ج ۲، ترجمه علی اصغر فیاض، تهران: انتشارات سمت
- مهر محمدی محمود، امینی محمد (۱۳۸۰) طراحی الگوی مطلوب تربیت هنری در دوره ابتدایی، مجله علوم انسانی دانشگاه الزهراء، شماره ۳۹
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۸۵) راهنمای برنامه درسی قرآن و تعلیمات دینی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی ویژه ، هوشمند (۱۳۸۰) دریچه ای به جهان شگفت انگیز موسیقی ، تهران: انتشارات بهجت
- Eisner, E. w (2-5) reimagining schools: the selected works of Elliot Eisner . selected articles. routedge
- Chapman, Laura H (1971) trends and problems the encyclopedia education the mac millan company . The free press
- Hausman, Jerome j (1971) training of teachers. The encyclopedid of education, the macmillan company. The free press
- Reimer, Ennett (1972) putting aesthetic education to work , music educators journal , volume 59